

AKULTŪRACIJOS, SINKRETIZMO IR DIFUZIJOS SAMPRATA M. GIMBUTIENĖS DARBUOSE

Algirdas Girininkas

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnyje gilinamasi į M. Gimbutienės darbuose pastebimus netolygumus, nagrinėjant akultūraciją, sinkretizmą ir kultūrinę difuziją baltų kultūros formavimosi laikotarpiu. Pateikiami mokslininkės darbuose esami ryškūs prieštaravimai ir nenuoseklumas nagrinėjant akultūracijos procesą Senajai Europai transformuojantis į indoeuropietiškąją. Staigus ir užgožiantis, naudojant fizinę jėgą, indoeuropiečių įsitvirtinimas, kaip teigia M. Gimbutienė, nebūtų įgalinęs taip ilgai baltų kultūroje ir religijoje išlikti Senosios Europos elementams, kurie atsekami net XIX–XX a., ką ypač ryškiai akcentuoja ir pati autorė. Nustatyta, kaip M. Gimbutienės darbuose šis prieštaravimas pasireiškia: viena vertus, teigiama, kad indoeuropietiškoji kultūra diegta per prievartą, kita vertus, Senosios Europos kultūra ir su ja susiję papročiai nei atneštinės indoeuropietiškosios, nei krikščioniškosios kultūros nebuvo nustelbti. Straipsnyje pagrindžiama, kad priešingai nei savo darbuose teigė M. Gimbutienė, baltų formavimosi laikotarpiu kultūroje ir religijoje migracinės difuzijos požymių nepastebima, nes to meto pokyčiai kultūros ir ūkio plotmėje vyko tarpkultūrinės difuzijos būdu.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: akultūracija, sinkretizmas, baltai, M. Gimbutienė.

Abstract

This article attempts to look into the Marija Gimbutas works observable differences, examining acculturation, syncretism and cultural diffusion during the formation of the Balts culture. In M. Gimbutas works provides striking contradictions and inconsistencies examining acculturation process of transforming the Old Europe to Indo-European Europe. Sudden and overpower using physical force entrenchment of Indo-Europeans, according to M. Gimbutas, would not be enabled as a long stay in Baltic culture and religion of Old Europe traceable elements yet even in the 19th–20th centuries what underlined by the itself author. The paper shows how in M. Gimbutas works occurs this conflict, when one side says that Indo-European culture was the emergence of force, violence through, on the other side of the Old European culture and related customs than the Indo-European than the Christian culture has not been overshadowed. The paper shows that to the contrary to the M. Gimbutas, during the formation of the Balts culture and religion inconspicuous migratory diffusion characteristics as the recent developments in cultural and economic context was cross-cultural diffusion path.

KEY WORDS: acculturation, syncretism, Balts, M. Gimbutas.

Įvadas

Prof. Marija Gimbutienė yra žymiausia Lietuvos ir pasaulio archeomilogė, indoeuropietiškosios kultūros, Senosios ir Naujosios Europos kultūros, dvasinio tikėjimo modelio kūrėja, gerai žinoma tiek Lietuvos, tiek pasaulio mokslininkų. Jos darbuose, kuriuose nagrinėjama priešistorės kultūros raida, religijos perimamumas Europoje, keičiantis etnokultūrinei situacijai, ryškiai atsiskleidžia akultūracijos požymiai, sinkretizmas ir kultūrinė difuzija (Gimbutas, 1989; 1991; 1997; Gimbutienė, 1985; 1996; 2002).

Problematika: Baltų kultūros, ūkio, religijos kaitos klausimai, kurie persismelkia per visus M. Gimbutienės darbus, iki šiol išsamiau nebuvo nagrinėjami, ypač pastebima prieštaravimų, kai, viena vertus, teigiama, kad indoeuropietiškosios kultūros įsitvirtinimas sparčiai vyko taikant prievartą, kita vertus, Senosios Europos Rytų Pabaltijo teritorijoje buvusi kultūra ir su ja susiję papročiai nei atneštinės indoeuropietiškosios, nei krikščioniškosios kultūros nebuvo nustelbti. Šių prieštaravimų galimas paaiškinimas sudaro šio straipsnio problematiką.

Tikslai: straipsnyje nagrinėsime, kaip M. Gimbutienės darbuose išreikštas priešistorės kultūrų perėmimo procesas Europoje ir Lietuvos teritorijoje, kurį vadiname akultūracija; kaip priešistorės dvasinės evoliucijos procese, anot M. Gimbutienės, formavosi ir kito sinkretiški religijos elementai; kaip priešistorės visuomenėje įsitvirtino nauji ūkininkavimo būdai – migracinės ar tarpkultūrinės difuzijos dėka.

Šie XX a. antrojoje pusėje M. Gimbutienės nagrinėti klausimai aktualūs ir šiandien. Todėl, remdamiesi mokslininkės paliktais darbais, mėginsime atsakyti, kas ta baltų kultūra – Senosios Europos ir indoeuropietiškosios kultūros lydinys, kaip teigė M. Gimbutienė, ar, kalbant archeologijos terminais, Senosios madleninės Europos kultūros pagrindas, „praskiestas“ suindoeuropietintos Europos tarpkultūrinės difuzijos gerokai vėliau, nei mokslininkės nurodytu III–II tūkst. pr. Kr. ribos laikotarpiu.

Iki mokslininkės pateikto virsmo iš Senosios Europos į indoeuropietiškos Europos kultūrą varianto, Rytų Pabaltijo mokslininkai laikėsi tuo metu Europoje vyraujančios nuomonės, kad baltų teritorijoje III–II tūkst. pr. Kr. ribos laikotarpiu per keletą šimtmečių iš ateivių indoeuropiečių ir vietinių gyventojų susiformavo baltiškoji kultūra (Rimantienė, 1987, p. 52–69; 1989; 1996; Loze, 1992, p. 313–320). Šią teoriją, remiantis naujausia archeologine medžiaga, kritikavo straipsnio autorius (Girininkas, 1994). Manoma, jei M. Gimbutienė tuo metu būtų kruopščiau įsigilinusi į III–II tūkst. pr. Kr. ribos laikotarpio Rytų Pabaltijo archeologinę medžiagą, jos nuomonė dėl virvelinės keramikos kultūros, kaip indoeuropiečių kultūros plėtotojų Rytų Pabaltijyje, būtų buvusi kita.

1. Kiekybės dominantė tarp etninių grupių

Kaip akultūraciją suprantame nagrinėdami M. Gimbutienės darbus? Mokslininkės teigimu, Europoje nuo V tūkst. pr. Kr. indoeuropietiškosios kultūros perėmimo procesas buvo prievartinis, vykstant karams. I Vidurio Europą indoeuropiečiai įsiveržė V tūkst. pr. Kr., o nauja jų banga III tūkst. pr. Kr., įvardijama kaip Virvelinės keramikos kultūra, užgožė Senąją Europą. Baltų kultūra, M. Gimbutienės teigimu, formavosi virvelinės keramikos kultūros pagrindu, sąveikaujant su Senosios Europos kultūra (substratu). Jėgos, prievartinės kultūros įsitvirtinimo išraiška mokslininkei yra aptinkami karo kirviai, ginklai, žirgo, kaip neatsiejamos kario dalies, atsiradimas ir paplitimas III tūkst. pr. Kr. (Gimbutienė, 1996, p. 286–289). Akultūracija, kaip prievartinė, didesnės etninės grupės primetama kultūros dalis to laikotarpio vietinių kultūrų, deja, nepastebima. Tai paaiškėja tyrinėjant to paties laikotarpio vietinių bendruomenių materialinės ir dvasinės kultūros raidą (Girininkas, 1994; 2009; 2011). Tai akivaizdu ankstyvosios bronzos ar vėlyvojo neolito laidojimo papročiuose ir dvasinėje kultūroje (Girininkas, 1994; 2009, p. 239–249). Mirusiųjų laidojimo papročiuose išlieka senosios tradicijos. Kitos, vadinamosios ateivių kultūros, t. y. virvelinės keramikos, žmonės laidojami tuose pačiuose kapinynuose, kur nuo seno laidoti ir vietos gyventojai, tačiau taip, kaip jų buvo priimta – suriesta poza, paguldžius ant šono. Be to, jų apsisistojimo vietos yra tos pačios gyvenvietės, kur gyventa miškų neolito ar ankstyvosios bronzos gyventojų, ypač ten, kur būta strateginių gamtinių žaliavos šaltinių: gintaro, titnago, skalūno ir kt. (Rimantienė, 1979, p. 155; 2005; Girininkas, 2011, p. 127). Todėl virvelinės keramikos kultūros bendruomenių pasirodymo laikotarpiu egzistavo dvejopa kultūra – tarsi kiekviena sau. Išnykus virvelinės keramikos kultūrai, vietinių kultūrų tradicijos tebegyvavo nepatirdamos ryškesnės virvelinės keramikos kultūros įtakos (Girininkas, 2011, p. 211–212). Jėgos, prievartinės kultūros įtvirtinimo apraiškų vietinėje kultūroje neaptinkama. Todėl akultūracijos proceso, kai miškų neolito ar virvelinės keramikos kultūros bendruomenės viena iš kitos būtų perėmusios visą ar didžiąją dalį kultūros bruožų, kurį M. Gimbutienė traktavo kaip indoeuropiečių kultūros įsitvirtinimo laikotarpį, nežvelgiama, nors abi minėtos kultūrinės grupės ilgai tarpusavyje bendravo. Minėtas skirtingų kultūrų bendruomenių bendravimas buvo pagrįstas naudos principu, tuo tarpu kultūriškai jos viena kitai buvo „svetimos“, nepriimtinos, kaip, pavyzdžiui, dabartinis lietuvių ir čigonų kultūrinio bendravimo lygmuo. Tuo tarpu M. Gimbutienės teorinių tyrimų kontekste tarp virvelinės keramikos kultūros ir miškų neolito bendruomenių vyko asimiliacija, kurią mokslininkė laiko ryškiu vietinių bendruomenių grupinio identiteto kultūros pasikeitimu.

2. Dvasinės kultūros sąlytis

Dabar pažvelkime, kaip M. Gimbutienės darbuose, jos teigimu, indoeuropiečių plėtros laikotarpiu kito dvasinė kultūra. Ar dvasinis-kultūrinis indoeuropiečių kultūros perėmimo procesas miškų neolito ar ankstyvosios bronzos bendruomenių viduje, mokslininkės nuomone, vyko indoeuropiečių formavimosi, t. y. III–II tūkst. pr. Kr. ribos laikotarpiu?

Atskirdama indoeuropietiškąjį mitologinį sluoksnį baltiškoje mitologijoje nuo senesnio, matristinio sluoksnio, M. Gimbutienė nurodo, kad baltų mitologijoje seniausias sluoksnis siekia Europos priešistorės priešindoeuropietiškus laikus ir atskleidžia *matricentrinę, matrilinearinę* kultūrą.

Laikydamosi nuomonės, kad mitologija taip pat yra archeologija, kuri padeda atkurti dvasinį pasaulį, mitologiją mokslininkė suskirstė į atskirus, kaip archeologijoje, kultūrinius sluoksnius – ankstesnįjį ir vėlyvesnį (Gimbutienė 1996, p. 149–216, 289–293).

M. Gimbutienės teigimu, Senosios Europos deivės nebuvo žmonos, mylimosios ar dukterys, kaip indoeuropietiškae patriarchalinės kultūros panteone, bet motinos, karalienės, teikiančios gyvybę, gerovę, laimę ir nelaimę, sveikatą ar ligą, nulemiančios gyvenimo trukmę ir mirties laiką. Jos skiriasi nuo indoeuropietiškojo panteono gražuolių Aušrinės ir Saulytės, dėl kurių varžosi vyriškieji dievai Perkūnas, Mėnulis, Dievo Sūneliai. Priešindoeuropietiškae dievų panteone vyriškieji dievai egzistuoja, bet tik kaip antriniai. Jie yra gyvulių ir miškų globėjai arba spontaniškos augalijos jėgos simboliai. Indoeuropietiškieji dievai susiję su dangaus šviesa, dangaus kūnais, žirgais ir galvijais, ginklais ir fizine jėga. Senosios Europos deivės ir dievai, atvirkščiai, susiję su žemės ir vandens stichija, iš kurios kyla gyvybė, tai dievybės, siejamos su augalijos, gyvūnijos, įskaitant ir žmones, gimimo, augimo, mirimo ritmu. M. Gimbutienės teigimu, baltų mitologijoje išliko labai ryškus moteriškasis substratas, kuris iš esmės yra Senosios Europos aidas. Anot mokslininkės, baltų mitologijos konglomerate skirtingi trijų epochų sluoksniai: Senosios Europos, indoeuropiečių ir krikščioniškasis (Gimbutienė, 1994, p. 124–127). Senosios Europos kilmės deivės ir dievai skirstomi į dvi grupes: 1) gyvybės ir mirties lunarinės ir vandens sferos deivės bei dievai; 2) chtoninės dievybės. Indoeuropiečių kilmės dievai baltų mitologijoje: 1) pagrindiniai: Dievas, Perkūnas, Velinas; 2) antriniai: Mėnulis, Dievo sūneliai, Saulytė, Aušrinė, Aušrinės brolis, Danguo kalvis Kalvelis.

Šiuos M. Gimbutienės teiginius konkretizuokime kultūriniu ir chronologiniu požiūriu. M. Gimbutienės nuomone, indoeuropietiškas virsmas vyko 4300–2800 m. pr. Kr. Vidurio Europoje ir tūkstantmečiu vėliau baltų teritorijoje. Kokia to laikotarpio disponuojama medžiaga leistų mums kalbėti,

viena vertus, apie to meto dvasinę, matrilinę, kita vertus, apie indoeuropietišką, patriarchalinę kultūrą.

Senosios Europos kilmę su gyvybės ir mirties sferos dievybe Laima-Dalia, materialinių gėrybių gausintoja ir mažintoja (zoomorfinis jos pakaitalas – antelė), galima susieti remiantis archeologine medžiaga, aptikta Šventosios ir Kretuono apyežerio vėlyvojo neolito gyvenvietėse. Anties vaizdiniai aptinkami ant kaulinių plokštelių, medinių samčių rankenų, Latvijos teritorijoje – ant Narvos kultūros keramikos, gintarinių figūrėlių-kabučių. Dažniausia aptinkamas gyvybės jėgos ir gyvybės atsinaujinimo simbolis – gyvatė-žaltys. Tai skulptūros iš gintaro, kaulo-rago ir medžio, vaizdiniai ant ginklų aptikti miškų neolito gyventojų paliktoje medžiagoje. Išraiškingiausias gyvatės-žalčio simbolis aptiktas Žemaitiškos 2-ojoje gyvenvietėje, kur vaizduojama strėlės kotą apšivijusi gyvatė, antgalio smailę – besiranganti kita gyvatė (Girininkas, 2011, p. 162), galiausiai Giltinės dievybė (zoomorfinis jos pakaitalas pelėda, plėšrūs paukščiai). Pelėdos atvaizdų aptinkama Juodkrantės gintarinių dirbinių rinkinyje. M. Gimbutienė prie Giltinės dievybės įvaizdžio priskiria medinius stabus, aptiktus Šventosioje, Sarnatėje, Lubanos apyežeryje (Latvijos teritorijoje).

Chtoninių dievybių Žemynos, Žemės-motinos, žemės derlingumo deivės (zoomorfinis jos pakaitalas – paršiukas, šernas, kuylis, plokšti akmenys) simbolių aptikta Kretuono apyežeryje, Kretuono 1C gyvenvietėje, kuri priskiriama vėlyvajai Narvos kultūrai (Girininkas, 2009). Buožgalvių išvaizdos sutvėrimai siejami su Senosios Europos chtonine dievybe – kaukais, nešančiais skalsą, daiginančiais žolę, kultūrinius javus, jie aptinkami Narvos kultūros gyvenvietėse Latvijos teritorijoje.

Tuo tarpu visoje Rytų Pabaltijo teritorijoje ir visos Europos Virvelinės keramikos kultūros išplitimo teritorijoje indoeuropietiškomis laikomos bendruomenės jokių zoomorfinių, antropomorfinių figūrėlių negamino, kokių nors vaizdinių ant kaulo, rago, akmens, medžio ar keramikos nepaliko. Labai dažnai aptinkami akmeniniai laiviniai kovos ar titnago kirviai balose, raistuose, laukuose priskiriami indoeuropietiškos rutulinių amforų bei virvelinės keramikos kultūros žmonių bendruomenėms. Be abejo, šiuos kirvius platino virvelinės keramikos ar rutulinių amforų kultūrų žmonės. Tačiau vietiniams gyventojams tai buvo ne darbo įrankiai, jie kažkaip susiję su tikėjimu, nes vėlyvojo neolito ir ankstyvosios bronzos gyventojų aukojant buvo skandinami ar užkasami, be to, šie kirviai nėra įkapės, kaip manyta dar XX a. viduryje, ne darbo įrankiai, ką patvirtina trasologiniai tyrimai, tai yra aukos ir juos galima vadinti Perkūno kirviais.

Anot M. Gimbutienės, indoeuropietiška kultūra, jos tikėjimai užgožė vietinių gyventojų kultūrą. Jos darbuose aiškiai įvardijamas sinkretizmo procesas, kalbant apie vietinių miškų neolito ir indoeuropietiškosios kultūros sąlytį (Gimbutienė, 1996; 1994; Gimbutas, 1989; 1996 ir kt.). Mokslininkės nuomone, pasirodžius virvelinės keramikos kultūrai, Senosios Europos ir

indoeuropietiškosios kultūrų bei skirtingų religijų elementai pradėjo dubliuotis, formavosi politeistinė religija. Reikia pažymėti, kad ilgai viena šalia kitos egzistavo, viena vertus, besiformuojanti ir besiskverbianti indoeuropietiškoji religija, kita vertus, Senosios Europos religija neišvengė kontaminacijos. Pvz., indoeuropietiškas dievas perėmė kai kuriuos Laimos bruožus, o iš Senosios Europos Raganos indoeuropietiškas dievas Velinas perėmė jos bruožus.

Šiandien drąsiai galima pasakyti, kad M. Gimbutienės aptariamam laikui – III–II tūkst. pr. Kr. – minėto dvasinės kultūros sąlyčio nebūta, tuo labiau akulturacijos ir sinkretizmo požymių prabaltų kultūros regione. Tą patvirtina vėlesnio laikotarpio – ankstyvosios-vidurinėsios bronzos – archeologiniai tyrinėjimai Rytų Pabaltijyje. Būtent išnykus virvelinės keramikos kultūrai Rytų Pabaltijyje dar ilgai gyvavo, kalbant M. Gimbutienės terminais, Senosios Europos kultūra (Girininkas, 2011, p. 211–212). Indoeuropietiškosios patriarchalinės kultūros ir tikėjimo elementai į besiformuojančių baltų arealą skverbėsi labai pamažu. Ryškesnių suindoeuropėjusios Europos kultūrinės įtakos elementų baltų kultūroje atsirado tik I tūkst. pr. Kr. – I tūkst. po Kr. laikotarpiu, pakitus ūkininkavimui, plačiau ėmus naudoti ūkyje metalą, susiformavus teritorinėms bendruomenėms su centrais piliakalniuose. Logiška, jei akulturacijos procesas būtų vykęs staiga, užgožiant Senosios Europos kultūrą, seniausias baltų mitologijos sluoksnis, atskleidžiantis matricentrinę, matrilinę kultūrą, kurią dar išskiria ir pati M. Gimbutienė, nebūtų taip ryškiai išlikęs.

Skirtingų Senosios Europos ir indoeuropiečių religijos elementų, skirtingų kultūrų perėmimo ir niveliacijos procesų raida baltų teritorijoje vyko kitaip nei Vidurio, Vakarų ar Pietų Europoje. Paimkime tik vieną pavyzdį, kaip besiformuojančių baltų teritorijoje plito laidojimo pilkapiuose paprotys. Vakarinėje baltų srityje, Vyslos ir Persantės upių teritorijoje, pačiame Lietuvos-Latvijos pajūryje pilkapiai pasirodė I tūkst. pr. Kr. pradžioje, o likusioje teritorijoje – tik po tūkstantmečio. Esti ir daugiau tokių pavyzdžių: lėtas deginimo papročio skverbimasis į baltų teritoriją, galiausiai ryškus ir vėlyvas indoeuropietiškas socialinės ir religinės struktūros susisluoksniavimas, išskiriant valdantįjį, karių ir religinį sluoksnį, kuris tinka tik indoeuropietiskajai kultūrai. Nors ir keista, visi šie indoeuropietiškosios kultūros elementai atsirado ne staiga – su Virvelinės keramikos kultūros pasirodymu, o kaip ilgo ir lėto pietų indoeuropiečių kultūros skverbimosi į šiaurės indoeuropiečių teritoriją padarinys.

Staiga dvasinės kultūros perėjimo nebuvo ir įvedus krikščionybę. Krikščionybės Aukštaitijoje ir Žemaitijoje įvedimas, kaip pripažįsta ir pati M. Gimbutienė, „ant kardo galo pamautu kryžiumi“ negalėjo išnaikinti pagonybės. Krikščionybė daugelį papročių pasilaikė, suteikdama jiems naują prasmę: ant pirmųjų krikščionių apaštalų kapų Romoje buvo valgoma ir geriama, iki šiol deginamos žvakės (ugnies kulto, mirusiųjų deginimo

papročio susimbolinimas), o iki krikščionybės įvedimo mirusiesiems aukojamas aukas bažnyčia nukreipė sau. Todėl tiek priešistorės, tiek istoriniais laikais vyko ilgas savaiminis religinių idėjų ir praktikų susilieėjimas (religinis sinkretizmas). Istorinių laikmečių fiksuojamas dar ir tikslingas kultūriniame ar politiniame kontekste veikiantis reiškinys.

3. Migracinė ar kultūrinė ūkinė difuzija?

M. Gimbutienės požiūriu, Šiaurės Europos „indoeuropėjimo“ procesą nulėmė virvelinės keramikos ir rutulinių amforų kultūrų gyventojai ne tik plėsdami savo populiaciją, bet ir tarp vietinių gyventojų diegdami gamybinį ūkininkavimą, ypač pastoralinę gyvulininkystę (Gimbutienė, 1996, p. 288). Ši populiari teorija turi savo silpnų vietų. Kaip žinome, nei materialinės kultūros, nei gyvenviečių skaičiumi virvelinės keramikos ir rutulinių amforų kultūros bendruomenės vėlyvajame neolite Lietuvoje nebuvo vyraujančios (Girininkas, 2002, p. 78–79; 2009; 2011). Tyrimais nustatyta, kad virvelinės keramikos kultūros žmonių trobesiai buvo trumpalaikiai, gyvenvietėse randama labai maža inventoriaus, o prie upių ir tranzitinių kelių aptinkami dažniausiai pavieniai vyrų palaidojimai su kariui-piemeniui būdingu inventoriumi: laiviniu kovos kirviu, peiliu ir retai – moliniu indu. Tai rodo, kad VKK gyventojai stepių ir miškastepių zonoje buvo piemenys-klajokliai ir kariai, kurie vėlyvajame kultūrinės raidos etape galėjo tapti prekeiviais – tarpininkais tarp miškų neolito ir piečiau gyvenusių gyvulių augintojų bendruomenių. Raiti, ginkluoti kovos kirviais, lankais, įsiveržę į miškų neolito bendruomenių teritoriją, buvo priversti keisti savo veiklos pobūdį. Manoma, kad Rytų Pabaltijyje jie pasirinko tuo metu tiek stepių, tiek miškų bendruomenėms reikalingą veiklos pobūdį – būti tarpininkais tarp agrarinio neolito ir vietinių miškų neolito bei Baltijos pajūryje gyvenusių žvejų-gintaro rinkėjų bendruomenių. Pastarieji mainai miškų bendruomenėms padėjo plėtoti gamybinį ūkininkavimą, bet miškų zonoje patys virvelinės keramikos kultūros žmonės netapo gamybinio ūkio puoselėtojais – ūkininkais. Tai patvirtina archeologinė-osteologinė medžiaga: miškų zonoje virvelinės keramikos kultūros agrarinio tipo gyvenviečių, ilgalaikių kapynų ar kitų su jų ūkine veikla susijusių objektų nerasta. Gamybinę-ūkinę veiklą (gyvulių, kultūrinių augalų auginimą) miškų neolito gyventojai plėtojo jau nuo ankstyvojo vidurinio neolito laikotarpio ribos (Daugnora, Girininkas, 2004), staigus gamybinio ūkio šuolio vėlyvajame neolite nepastebime, jis įvyko vėliau, jau ankstyvojo vidurinio bronzos amžiaus laikotarpiu (Girininkas, 2011, p. 150–151). Todėl migracinės difuzijos elementų, pasirodžius virvelinės keramikos kultūrai Rytų Pabaltijyje, nepastebima. Užsiimdamos mainais virvelinės keramikos kultūros bendruomenės galėjo tik šiek tiek paspartinti Rytų Pabaltijyje jau ankstyvojo neolito pabaigoje ir viduriniame neolite tarp

miškų bendruomenių prasidėjusį gamybinio ūkininkavimo, ypač gyvulininkystės, procesą.

Išvados

Apibendrinant tai, kas pasakyta, galima teigti:

1. M. Gimbutienės darbuose labai ryšku, kad tarp Senosios Europos ir indoeuropiečių akultūracijos procesas vyko per prievartą, naudojant jėgą. Šis argumentas neįtikina, nes Senosios Europos kultūrinis procesas Rytų Pabaltijyje užfiksuotas ne tik mitologų, bet ir archeologų ir pastebimas net labai vėlyvais baltų priešistorės bei ankstyvaisiais istorijos laikais. Tuo klausimu M. Gimbutienės darbuose ryškus prieštaravimas, viena vertus, teigiama, kad indoeuropietiškosios kultūros atsiradimas vyko sparčiai naudojant jėgą, prievartą, kita vertus, Senosios Europos Rytų Pabaltijo teritorijoje buvusi kultūra ir su ja susiję papročiai nei atneštinės indoeuropietiškosios, nei krikščioniškosios kultūros nebuvo nustelbti. Pastarąjį prieštaravimą galima paaiškinti gana lėtu indoeuropietiškos kultūrinės difuzijos veiksmu ir stipriu senosios baltiškosios kultūros tradicijos veiksmingumu baltų bendruomenėse.
2. Indoeuropietiškosios kultūros ir jos religijos elementai į baltų visuomenės sąmonę skverbėsi gana ilgai ir labai pamažu, nuo pat pietinių indoeuropiečių, t. y. rutulinių amforų ir virvelinės keramikos kultūrų, pasirodymo iki pat I tūkst. po Kristaus pradžios. Šį lėtą procesą gali paaiškinti naujausi archeologiniai tyrimų duomenys bei dievų funkcijų ir simbolių kontaminacijos.
3. Baltų priešistorės kultūra ir religija labai ryškiai skiriasi nuo likusios Europos kultūros savo kultūros konservatyvumu ir tolerancija. Retai kur Europos priešistorėje aptiksime, kad dvi kultūrinės ir religinės sistemos – Senosios Europos ir indoeuropietiškoji – taip ilgai egzistuoję greta viena kitos, išsaugodamos savo kultūros specifiką. Tai galima traktuoti kaip baltų kultūros ypatumą.

Literatūra

- Daugnora, L., Girininkas, A. (2004). *Rytų Pabaltijo bendruomenių gyvensena XI–II tūkst. pr. Kr.* Kaunas: Lietuvos veterinarijos akademijos leidykla.
- Gimbutas, M. (1970). Proto-Indo-European Culture. *The Kurgan Culture during the Fifth, Fourth and Third Millennia B. C. Indo-European and Indo-Europeans*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, p. 155–197.
- Gimbutas, M. (1989). *The Language of the Goddess: Unearthing the Hidden Symbols of Western Civilization*. San Francisco: Harper and row.
- Gimbutas, M. (1991). *The Civilization of the Goddess: the World of Old Europe*. San Francisco: Harper.

- Gimbutas, M. (1996). *The Goddesses and Gods of Old Europe, 6500–3500 B. C.: Myths and Cult Images*. London: Thames and Hudson.
- Gimbutas, M. (1997). *The Kurgan Culture and the Indo-Europeanization of Europe. Selected articles from 1952 to 1993*. Washington: Institute for the Study of Man Inc.
- Gimbutas, M. (1965). *Bronze Age cultures of Central and Eastern Europe*. The Hague: Mouton.
- Gimbutas, M. (1960). From the Neolithic to the Iron Age in the Region between the Upper Vistula and Middle Dnieper Rivers. A Survey: Archaeology Contributes to the Question of Slavic Origins. *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*. Gravenhage: Mouton.
- Gimbutienė, M. (1994). *Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene*. Vilnius: Mintis.
- Gimbutienė, M. (1996). *Senoji Europa*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Gimbutienė, M. (2002). *Baltų mitologija. Senovės lietuvių dievės ir dievai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Gimbutienė, M. (1985). *Baltai priešistoriniais laikais: etnogenezė, materialinė kultūra ir mitologija*. Vilnius: Mokslas.
- Girininkas, A. (1994). *Baltų kultūros ištakos*. Vilnius: Savastis.
- Girininkas, A. (2009). *Lietuvos archeologija. Akmens amžius*, t. 1. Vilnius: Versus Aureus.
- Girininkas, A. (2002). Migraciniai procesai Rytų Pabaltijyje vėlyvajame neolite. Virvelinės keramikos kultūra. *Lietuvos archeologija*, t. 23. Vilnius, p. 73–92.
- Girininkas, A. (2011). *Baltų kultūros ištakos. II*. Klaipėda: KUL.
- Loze, I. (1992). Corded Pottery Culture in Latvia. *Die kontinentaleuropäischen Gruppen der Kultur mit Schnurkeramik. Schnurkeramik-symposium 1990, Praehistorica*, vol. 19, Praha, p. 313–320.
- Rimantienė, R. (1987). Prabaltai ir baltai. 2. Archeologinės kultūros. *Lietuvių etnogenezė*. Vilnius: Mokslas, p. 52–69.
- Rimantienė, R. (1989). *Nida. Senujų baltų gyvenvietė*. Vilnius: Mokslas.
- Rimantienė, R. (1996). *Akmens amžius Lietuvoje (antrasis papildytas leidimas)*. Vilnius: Žiburio leidykla.
- Rimantienė, R. (1979). *Šventoji. Narvos kultūros gyvenvietės*. Vilnius: Mokslas.

THE CONCEPT OF ACCULTURATION, SYNCRETISM AND DIFFUSION IN THE WORKS OF M. GIMBUTAS

Algirdas Girininkas

Summary

In M. Gimbutienė's opinion is very evident that acculturation process between Old Europe and Indo-Europeans' took place through force and violence. This is a convincing argument because the process of the Old Europe culture in the Eastern Baltic region are recorded not only in mythology, recorded archaeological, their existence in Balts' lands is

observed even at very late prehistoric times. In this regard, in the Marija Gimbutienė's scientific work are pronounced conflict, on the one hand she argued that the emergence of Indo-Europeans culture was rapidly forces the path of violence, on the other hand the Old European culture in eastern Baltic territory and traditions associated with then neither of Indo-Europeans, neither of Christian culture has not been obscure.

The cells of the Indo-European culture and religion in the Balts' communities consciousness penetrated for a relatively long and very slowly, from appearance of the southern Indo-Europeans, to name Globular Amphorae and Corded Ware cultures, until the Migration period. This slow process may explain the latest archaeological data and contamination of the gods functions and symbols.

The Balts prehistoric culture and religion is very different from the rest of the Europe culture of their cultural conservatism and tolerance. In rare cases where European prehistory we find that two of the cultural and religious systems – the Old Europe and Indo-European – for so long could exist in parallel to each other, while preserving their essential cultural specificity. That we can keep the peculiarity of the culture of the Balts.